

Verslag 'Handen aan het roer' 18 april 2018 (3e Omgevingswetavond Den Haag) *Geschreven door de Haagse Mug (update 25 april) - <http://haagsemug.nl/omgevingswet>*

Dit is het verslag van 'Wat betekent burgerparticipatie? En hoe vullen wij dat het beste in?', de derde avond uit een reeks van vier over burgerparticipatie en Omgevingswet. Ondanks de iets lagere opkomst door het mooie weer, toch weer een zeer geslaagde avond, met drie boeiende presentaties, een zaal vol gemotiveerde mensen en een discussie die voortbouwde op de inhoud van de voorgaande avonden.

Welkomstwoord

In haar welkomstwoord introduceerde Helene Lemoine de sprekers.

Als eerste spreekt inleider en gespreksleider Rob Rietveld, directeur-bestuurder van het Nederlandse Platform Burgerparticipatie en Overheidsbeleid (NPBO). Hij legt uit wat burgerparticipatie volgens de Omgevingswet <<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2016-156.html>> inhoudt en hoe de NPBO daar tegenaan kijkt. Hij gaat in op het belang van de zogenaamde participatieladder en op de vraag hoe je van burgerinspraak naar (mede)zeggenschap of zelfs opdrachtgeverschap komt. Tenslotte heeft hij adviezen voor het gemeentebestuur in de vorm van 10 lessen, 7 eisen en 5 fases. Samen met (emeritus hoogleraar) Albert Koers schreef hij een zeer aan te raden essay getiteld "Burgermacht en publieke besluitvorming over ruimtelijke plannen en projecten - Voorstellen vanaf de frontlijn tussen overheid en burger" <<https://www.npbo.nl/wp-content/uploads/2017/04/121216-Artikel-burgerparticipatie-2.pdf>>. De dia-presentatie van Rob Rietveld is op de website te vinden.

Daarna zien we een korte video, getiteld "Roadshow Omgevingswet Delfts Doen: Participatie" <https://www.youtube.com/watch?v=aYR-0Z9uZ_8> over hoe de gemeente Delft het aanpakt in de aanloop naar de Omgevingswet. Zij zijn al een tijdje bezig en we hebben de indruk dat dit beter en breder aanpakken dan in Den Haag.

Aansluitend licht Ineke van der Meer, sr. beleidsadviseur Burgerparticipatie bij de gemeentelijke Dienst Publieke Zaken (DPZ), het programma Actieplan Burgerparticipatie <<https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/4721862/2/RIS295898%20Actieplan%20Burgerparticipatie%202016-2020>> toe. Ze gaat ook in op vragen als 'Hoe gaat DPZ onder het nieuwe college door met de wijkaanpak om kennis en kunde van de bewoners te faciliteren en te ondersteunen?' en 'Hoe kan DPZ de burgers onder de Omgevingswet zoveel mogelijk steunen bij hun participatie?'

Na de pauze spreekt de voormalige voorzitter van de bewonersorganisatie de Groene Eland, Ludo Geukers, over de huidige praktijk van burgerparticipatie. Hij gaat in op de taak van de Groene Eland en de uitvoering daarvan. Daarnaast geeft hij aan wat daarbij de geleerde lessen zijn en wat de gemeenteraad minimaal moet doen om burgerparticipatie te borgen. Ook Ludo's dia-presentatie is op de website te vinden.

Aan het eind van de avond is er ruimte voor discussie over de vraag 'Wat betekent burgerparticipatie en hoe vullen we dat het beste in?'

Presentatie Rob Rietveld

Een jaar geleden richtten hij en Albert Koers de stichting NPBO op vanuit hun praktijk van acties rondom windenergie en de begeleiding van bewonersgroepen die last hebben van slechte windparken (NLVOW). De NPBO wil de burger ondersteunen om een goede positie aan de (onderhandelings)tafel te krijgen bij de Omgevingswet en ander overheidsbeleid [dia 2]. Zoals een

burgervertegenwoordiging bij de onderhandelingen over het Energie- en Klimaatakkoord (SER). Zonder dat, zal de burger commentaar leveren op de uitkomst van dat Akkoord en ontstaat er maatschappelijke druk.

Participatieladder van Arnstein

Dia 3 toont de participatieladder van Arnstein uit 1969 met onderaan de trede zonder enige zeggenschap en bovenaan waar de burger het helemaal voor het zeggen heeft. We hebben meestal te maken met trede 5 ('inspraak'). Maar omdat vaak niets wordt gedaan met die inspraak, voelt het vaak eerder aan als trede 4 ('consultatie'). NPBO duidt 'inspraak' aan als schijnparticipatie. De NPBO wil toe naar tenminste trede 6 ('(mede)zeggenschap') [*dia 4*], waarbij de burger één van de belanghebbenden is. Pas als de burger de belangrijkste belanghebbende is, geldt trede 7.

Polarisatie en confrontatie

De foto in *dia 5* laat zien wat Rob elke week wel een keer meemaakt: polarisatie en confrontatie. In de cartoon daaronder staat: 'de Nederlandse burger is altijd boos'. Maar waarom dan? Die vraag beantwoorden is essentieel om te weten hoe we met participatie het probleem kunnen oplossen. De burger is voor een groot gedeelte het vertrouwen in de overheid kwijt geraakt [*dia 6*]. Volgens Rob niet omdat de overheid het niet goed wil doen, maar omdat ze niet goed uitlegt wat ze doet. Door dit gebrek aan vertrouwen wordt ook de informatie van de overheid niet meer vertrouwd. Met het internet kunnen burgers snel informatie verzamelen om deskundigheid op te doen (of desinformatie waarmee men wordt misleid). Burgers kunnen zich ook snel organiseren, zijn redelijk hoog opgeleid, maar zijn evengoed een gemakkelijke prooi voor populisme te behoeve van electoraal gewin.

Wat ook meespeelt [*dia 7*]: de beschikbare fysieke ruimte neemt af en de toenemende invloed van ruimtelijke ordening op onze woon- en leefomgeving zorgt voor meer confrontatie. We accepteren niet zomaar dat er wat in onze omgeving gebeurt en willen tenminste weten waarom. Dit alles geldt voor elk onderwerp, van windenergie en AZC's tot gaswinning en nieuwbouw.

Top-down

De manier waarop de overheid werkt, wordt ervaren als top-down waarbij de overheid het 'wat' en 'hoe' bepaalt [*dia 8*]. Het 'hoe' wordt vaak bepaald in samenwerking met lobbyisten en economisch belanghebbenden. Het 'wat' wordt vaak door de (Europese) politiek ingegeven. Achteraf wordt dan het 'hoe' uitgelegd waarna de burger terugkomt met de vraag 'Waarom dan?' Burgers worden boos vanuit een (gekrenkt) rechtvaardigheidsgevoel [*dia 9*]. Drie vragen zijn hierbij belangrijk: 'Zijn mijn belangen maximaal behartigd?', 'Is er gekozen voor de best mogelijke optie?' en 'Heb ik het gevoel voldoende gehoord te zijn?'

Als de overheid na belangenbehartiging niet duidelijk maakt waarom iets hier en niet elders moet komen, dan roept dat het volgende op [*dia 10*]:

- Is er compensatie meegenomen in de planvorming?
- Is er openheid voor het vertrouwen?
- Zijn de belangen objectief en openlijk afgewogen?
- Is de normering passend voor het gebied?
- Staat de mens voorop, danwel rendement of economisch belang?
- Kan het niet met minder gevolgen voor mijn woon- en leefomgeving?
- Heb ik mee kunnen beslissen?
- Zie ik mijn inbreng terug?
- Was er ooit aandacht voor mijn problemen?

Proces anders inrichten

De invulling van een proces [*dia 11*] moet en kan gezamenlijk, open, transparant, eerlijk en

objectief afgewogen zijn. Pas als er betrokkenheid is bij het probleem kun je samen op zoek naar een oplossing. Daarna is er ruimte voor acceptatie en draagvlak ("Snappen waarom veranderingen noodzakelijk zijn die voor mij nadelig uitpakken").

Regie en belangenafweging

Rob: de overheid is leidend en moet de regierol op haar nemen [dia 12]. Bij het bepalen van de kaders (wat wel, wat niet?) voor het 'hoe' moeten wel alle stakeholders (burgers, maatschappelijke organisaties en markt, ofwel People-Planet-Profit) aan tafel zitten. Op grond van politieke besluitvorming kan de overheid de doelstelling bepalen, maar ze moet in de beginfase van dit proces wel alle stakeholders raadplegen over 'wat' gaan we doen om het probleem oplossen en 'op welke manier'?

Met betrekking tot regie heeft de overheid nu drie rollen [dia 13]: belanghebbende, belangenafweger en belangenbehartiger. Rob: de overheid moet alleen nog de rol van (onafhankelijke) belangenafweger spelen. Burgers, marktpartijen en anderen kunnen voor hun eigen belangen opkomen (en als dat de burger niet lukt, moet die worden ondersteund).

Nú profileren gemeenteraden, provinciale staten en tweedekamer zich vaak als belangenbehartiger. Maar hoe kan de burger een eerlijk proces verwachten als de lobbyisten aan blijven kloppen bij al die raadsleden?

Als belangenafweger moet de overheid zorgen voor een goed proces, verantwoordelijkheid nemen voor de gestelde kaders (ook mbt. Europese wetgeving), argumenten verzamelen, trechters en zorgen voor een gelijk speelveld.

Participatie volgens Aarhus

Het Aarhus Verdrag en Protocol [dia 14] (VN milieudomein) regelt ook de participatie. Hier de grote lijn; in ons essay gaan we daar dieper op in. Er zijn drie pijlers. De eerste is [dia 15]: burgers hebben het recht op tijdige, transparante en doeltreffende toegang tot informatie. De manier van informatievertrekking door de overheid is niet eenvoudig [dia 16]. Tegen elkaar afgezet zijn hier de impact op de woon-/leefomgeving en de mate waarin de overheid zou moeten communiceren. Op Bij weinig impact, moet de overheid niet méér gaan communiceren dan noodzakelijk, anders wordt ze beticht van een dubbele agenda. Bij heel grote impact zonder overheidscommunicatie van belang, wordt snel aangenomen dat de overheid bezig is iets er door te drukken. Om de burger 'mee te nemen' in het proces is goede afstemming van de mate van communicatie noodzakelijk.

De tweede pijler van Aarhus [dia 17]: het recht op deelname aan besluitvorming op een moment dat alle opties nog open zijn en dat er met de uitkomsten van die inspraak rekening wordt gehouden. Maar hier speelt de zogenaamde participatie-paradox [dia 18]. In de grafiek toont maximale ruimte voor wijzigingen aan het begin van een proces of project, maar met geen of zeer geringe behoefte en belangstelling tot participeren. Aan het eind van het proces, als de impact van het project bekend wordt, zegt iedereen 'Ik had mee willen praten!' Met een goed ingericht proces kun je die paradox (grotendeels) wegnemen [dia 19]. Door de burger er snel bij te betrekken zodat die wel nog invloed heeft. Dat vraagt wat van zowel de burger als van de overheid.

De derde pijler van Aarhus: het recht op toegang tot de rechter [dia 20] om zo de formele en materiële rechtmatigheid van bestuursbesluiten te laten toetsen. In een gelijk speelveld kan een conflict ontstaan waarbij beslechting door een rechter nodig is. Maar de Omgevingswet verbiedt de gang naar de rechter over de mate van participatie! Het NPBO vroeg de Eerste Kamer daarom om daarin een nieuw lid op te nemen (art. 4.2, lid 3) [dia 21] om te garanderen dat het bevoegd gezag burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en bestuursorganen op gelijkwaardige wijze laat participeren en burgers voldoende toegang verschaft tot daartoe noodzakelijke middelen. Deze bepaling – die is afgewezen – zou dit alles het hele proces toetsbaar maken door de rechter.

Rob: Gekscherend zeggen wij wel eens: het bevoegd gezag voldoet aan de vereiste voor participatie

onder de Omgevingswet door bijvoorbeeld een geeltje met telefoonnummer op een deur te plakken met de tekst "Uw participatie is dat u voor vragen naar dit nummer mag bellen"...

Vraag uit de zaal: Waarom heeft de Eerste Kamer dit niet overgenomen? Rob: men is bang voor 'pseudo-wetgeving', ofwel dat er naast hun wettelijk kader plotseling een ander wettelijk kader ontstaat, gebaseerd op jurisprudentie (zoals nu al geldt voor de Milieu Effect Rapportage, de MER).

Zeven eisen en vijf fases

ZRob: Vanwege de korte tijd die ik nog heb, moet ik nu als een speer door de rest van de dia's. In *dia 22* staan onze zeven eisen over burgerparticipatie op basis van het Aarhus Verdrag. De meesten heb ik hier al behandeld. We hebben ook vijf fases vastgesteld. Fase 1: Acceptatie van het probleem [*dia 23*]. Het bevoegd gezag moet tijd en energie steken in het informeren van burgers over het probleem dat moet worden opgelost zonder dat die discussie zich al direct richt op mogelijke oplossingen. Fase 2: Verkenning van de mogelijkheden [*dia 24*]. Het bevoegd gezag moet vooraf de uitgangspunten aangeven die het gaat hanteren bij het beoordelen van voorgestelde oplossingen. Fase 3: Principekeuze tussen mogelijke oplossing(en) [*dia 25*]. Er moet 'naar behoren' rekening worden gehouden met de resultaten van burgerparticipatie, en worden aangegeven waarom men niet koos voor afgefallen oplossingen. Fase 4: Overleg oplossingsvoorstellen derden [*dia 26*]. Voor burgers is het essentieel dat er in deze fase zoveel mogelijk sprake is van een level playing field omdat het hier om de knikkers gaat.

Modellen directe democratie

Er zijn drie modellen [*dia 27*] waarin je burgers kunt betrekken: het referendum (Occupy, de 99%), de burgerjury en de omgevingsraad. Het eerste model heeft bepaalde voordelen, maar is minder geschikt voor de dialoog. Er is namelijk geen gelijkwaardige afspiegeling (want mensen met de meeste stem schreeuwen het hardst) en bij een referendum spelen onderbuikgevoelens een belangrijke rol. Bij de burgerjury worden de leden steekproefsgewijs uitgekozen en door de aanklager en advocaat gelijkelijk geïnformeerd, waarna ze gezamenlijk beoordelen. Bij de omgevingsraad zitten alle stakeholders aan tafel en gaan ze gezamenlijk aan de gang. Zie daarvoor ook *dia 28*. Belangrijk hierbij is alle stakeholders – dus ook burgers - dezelfde informatie ter beschikking hebben. Fase 5: Vaststellen van het ontwerp besluit [*dia 29*]. Het bevoegd gezag moet hierbij 'naar behoren' rekening houden met de uitkomsten van fase 4 (overleg oplossingsvoorstellen derden), het genomen besluit op een goede manier motiveren en dit zo snel mogelijk bekend maken aan de getroffen burgers. Zienswijzen indienen, bezwaar maken en beroep op de rechter zijn wat de NPBO betreft geen burgerparticipatie.

Tien lessen

Dan heeft de NPBO nog 10 lessen voor politici, bestuurders en ambtenaren [*dia 30 en dia 31*]. Rob licht er twee uit. Les 5 vat de eerste 4 lessen samen: vertegenwoordigers van het bevoegd gezag moeten alles vermijden dat de indruk geeft dat ze belangen behartigen in plaats van die belangen eerlijk en fair tegen elkaar af te wegen. En les 10: het is even eenzijdig als onjuist om burgerparticipatie enkel te zien als instrument om burgers te betrekken bij besluitvorming en om acceptatie van besluiten te bevorderen. Burgerparticipatie is evenzeer een manier om de inhoudelijke kwaliteit van besluiten te verhogen.

Crisis- en Herstelwet vs. Burgerparticipatie

Rob: Het is allemaal niet lastig als je het proces goed inricht. De Omgevingswet heeft echter één groot probleem [*dia 32*]: aan de ene kant wordt geprobeerd de Crisis- en Herstelwet -die bedoeld was als tijdelijk wetgeving- te integreren en aan de andere kant moet burgerparticipatie worden ingericht. Een spagaat, want terwijl de Crisis- en Herstelwet ervan uit gaat dat u als burger niet te veel protesteert ("we willen namelijk zo snel mogelijk door") moet u tegelijkertijd wel participeren.. En denk nog even aan ons voorstel voor artikel 4.2 lid 3 [*dia 33*].

(applaus)

Vragen en reacties

1. Je liet een plaatje zien met een omgevingstafel, een soort kenniskring. Dat zie jij als onderdeel van participatie. Maar wat komt daarna? Dat heb ik nu niet gehoord, maar ook niet vorige week toen het ging over de kennistafels in de Binckhorst.

Rob: In de vijf fases staat ook hoe de burger moet blijven worden 'meegenomen' in het hele proces. Die omgevingstafel is nodig in de fases 2, 3 en 4. Maar zou ook in fase 5 moeten blijven bestaan. Want de gemaakte afspraken moeten gecontroleerd blijven en je kunt de opgebouwde collectieve kennis gebruiken als er wijzigingen nodig zijn.

2. U zegt terecht: je moet beginnen met open opties, anders voel je je als burger gemengeld en genomen. Maar in veel gemeentes zijn er dichtgetimmerde coalitieakkoorden, een soort uitvoeringsprogramma's. Daarbij gedraagt de gemeenteraad zich niet dualistisch zoals de bedoeling was. En ik heb wethouders meegemaakt die logen omdat ze het afgesproken beleid moesten uitvoeren. Als burger heb je geen positie en je komt er niet doorheen. Ik word daar heel boos van.

Rob: Ja, er moet heel veel veranderen. Nederland voldoet bijvoorbeeld niet aan de verplichtingen uit het Aarhus Verdrag dat de staat heeft geratificeerd. Sinds 2015 loopt hierover een klacht van de NLVOW bij de Compliance Commissie <<http://nlvow.nl/wp-content/uploads/2015/07/3.-Letter-to-Aarhus-Compliance-Ctee.pdf>>. Die klacht is ontvankelijk verklaard en zit nu in de tweede fase. Binnenkort is de inhoudelijke behandeling in Genève. In de Omgevingswet staat het woord participatie, maar die wet voldoet zo niet aan Aarhus. Aarhus gaat alleen over milieu, maar wij willen dat het gaat over het hele domein van de Omgevingswet. Want het uitvoeringsprogramma van die wet bepaalt straks de praktijk van hoe gemeentes, provincies en het rijk er mee omgaan. We zouden nu ook een klacht kunnen indienen over de Omgevingswet. Maar de overheid krijgt nog de kans om het uitvoeringsprogramma zó aan te passen dat het alsnog voldoet.

Filmpje: "Roadshow Omgevingswet Delfts Doen: Participatie"

Presentatie Ineke van der Meer

Ik werk mee aan het Actieplan Burgerparticipatie. Mijn collega Caroline Ytsma -die meer op de hoogte is van de details dan ik- zou hier vanavond eigenlijk spreken, maar zij was plotseling verhinderd door privéomstandigheden.

DPZ workshops

De Dienst Publieks Zaken <<https://www.denhaag.nl/nl/bestuur-en-organisatie/gemeentelijke-organisatie/publiekszaken.htm>> heeft via de stadsdeelkantoren het meeste te maken met bewoners en ondernemers. Omdat we op avondjes (met panelopstelling) als deze steeds dezelfde mensen tegenkwamen, wilden we nagaan hoe we 'verder' de stad in kunnen komen. Nu missen we misschien mensen die wel contact met ons willen hebben. De samenleving is veranderd en velen hebben geen tijd om avonden te bezoeken, maar willen wel op een andere manier betrokken worden. Om aan te sluiten op het filmpje over Delft: vorig jaar organiseerden we workshops voor bewoners, ondernemers en andere geïnteresseerden over vragen als Waar heb je behoefte aan? Wat weet je uit het land? Welke methodes zou je willen toepassen? Wat vraag je van ons? Dat leverde twee focuspunten op: 1. Initiatieven uit de stad en 2. Vragen over het beleid voor de stad (zoals wat vindt u van de Omgevingswet en wat wilt u daar mee?) [zie ook: <<https://www.denhaag.nl/nl/in-de-stad/denk-mee.htm>>].

Actieplan Burgerparticipatie

Met name vanuit die workshops is het Actieplan Burgerparticipatie ontstaan met als basisvragen: Welke mensen willen we bereiken? Wat willen zij en wat kunnen we hen bieden? We richtten ons op betrokkenheid en meedenken. Net als Rob Rietveld en Delft zeggen wij ook: je moet niet met

een blanco vel beginnen. De samenleving verandert, dat geldt ook voor de rollen van de overheid. Die rollen zijn de rechtmatige overheid (paspoorten verschaffen), de presterende overheid (leiden van vastgestelde woningbouwprojecten), de samenwerkende overheid en de responsieve overheid. In al die rollen moet de overheid zich vernieuwen, en dat geldt ook voor de ambtenaren die er werken. Maar niet iedere ambtenaar is daarvan overtuigd, dus intern ligt ook er een grote taak. En het moet ook integraal door de Omgevingswet (alle diensten krijgen met elkaar te maken).

Studio Participatie

Hoe gaan we daar nu in dat Actieplan mee om? Ineke presenteert een vel papier met tekeningen, getiteld 'Studio Participatie' [zie *de weblink bij 18 april, op haagsemug.nl/omgevingswet, red.*]. Dit is om een online platform mee op te zetten voor informatie en reacties. We willen met allerlei methodes experimenteren en kennis uitwisselen (uit Nederland en buitenland). Om zo dicht mogelijk bij de mensen in de wijken (zoals in bibliotheken) en zo integraal mogelijk het gesprek met hen aan te gaan.

Right to Challenge

We willen ook iets doen met The Right to Challenge. Dat is nog niet vastgelegd in DH, maar wel in Rotterdam. Daar hebben bewoners van een straat de regie overgenomen na een herinrichtingsproject (vervanging van de riolering). Het is heel veel werk voor die bewoners, maar ze krijgen wel een straat zoals ze die willen. Nou ja, afgezien van kabels die in de weg zitten of bomen die toch weg moeten...

Reactie uit de zaal: Dat kan ook al in Den Haag. Voorbeeld: herinrichting van het Louis Couperusplein door bewoners in samenwerking met het gemeentelijke Ingenieursburo

Ineke: Maar heeft u zelf de regie gehad en bijvoorbeeld zelf de aannemer aangenomen?

Antwoord: Nee.

Ineke: Je zit dan wel al hoog in de (gemeentelijke) participatieladder en dat is heel bevredigend voor mensen aan pleinen en straten die dat aankunnen. Zoals bij herinrichtingsprojecten in de Groot Hertoginnenlaan en Pansierstraat zit je heel dicht tegen de Right to Challenge aan. En in elke wijk loopt het weer anders. In de ene gaat het meteen richting het opstellen van gezamenlijke ideeën. In een andere is er eerst strijd over uitgangspunten, maar ook daar komt het wel weer op zijn pootjes terecht.

Digitale chatsessies

We hebben ook digitale chatsessies gehouden. We schreven zo'n tienduizend mensen aan met de vraag: Doen jullie op een avond mee met een vraag-en-antwoordspel rond een aantal thema's? Daarmee bereikten we nieuwe groepen mensen die we anders niet zouden tegenkomen.

We hebben een online platform de MAEX <<https://maex.nl/denhaag>>, een maatschappelijke index waar allerlei initiatieven op staan en een initiatieven-makelaar die binnen de gemeentelijke organisatie nagaat waarom bepaalde initiatieven vastlopen (Door botsende regels, afschuivende ambtenaren of te ingewikkeld (zodat de gemeente het (nu) niet kan oppakken)? Dan moet je met elkaar maatwerk-oplossingen zoeken. Tegelijkertijd betekent dat een enorme ommezwaai in het stadhuis om ambtenaren in beweging te krijgen die nog nooit een 'burger in het wild' hebben gezien. Zowel burgers als ambtenaren moeten leren. We gaan met beide kanten aan de slag. (applaus)

Vragen en reacties

1. (Clara) De beleidsdiensten zijn Dienst Stadsbeheer en Dienst Stedelijk Ontwikkeling, terwijl de stadsdeelkantoren waar de praktische invulling plaats vindt zij verspreid over de stad. Wij merken dat er wel eens afstand zit tussen DPZ en DSO/DSB. Hoe is de communicatie tussen deze diensten?

Ineke: Dat klopt dat er wel eens afstand is. Het gebeurt wel eens dat op stadsdeelniveau niet alleen DPZ een bijeenkomst over een bepaalde herinrichting organiseert, maar dat ook DSO en DSB dat

doen. We proberen dat naar elkaar toe te trekken, maar er moet nog heel wat gebueren aan interne communicatie, zeker.

2. Een andere aanwezige: In aanvulling hierop: [*onverstaanbaar*] de agenda Ruimte voor de Stad <<http://www.ruimtevoordestad.nl/>>, hoe moet [past dat in het hele verhaal?

Ineke: Dat kwam ook zomaar langs bij ons..., maar het is wel een manier om mensen er bij te betrekken. We hebben dat zo ook opgevat.

De vraagsteller: Velen zijn zo geactiveerd, maar het werd een teleurstelling omdat de continuïteit ontbreekt.

Ineke: Ja, dat klopt. Dat is het nadeel van zomaar even een rondje maken en er dan (*alleen maar, red.*) intern mee door te gaan.

Vraagsteller: Maar ben jij dan iemand die die dienst aanspreekt en zegt 'Jullie zijn hiermee begonnen, dus maak het ook af'? Ik spreek steeds ambtenaren aan, zo van 'Jullie pakken niet door'. Vanuit de gemeente kijken ze ons dan met lege ogen aan en zeggen 'Waar heb je het over?'

Ineke: We hebben het over methodes en continuïteit, maar niet over de inhoud. Dus DPZ is niet van glas [??].

Vraagsteller: Maar jij kunt ze toch aanspreken?

Ineke: Ja, dat kan. Als dat soort vragen bij ons binnenkomen, dan doen we dat. We zijn een team van acht mensen en kunnen ons niet bezighouden met het aanklaarten van al die zaken. Maar als dat het stadsdeel betreft en daar vragen over binnen komen, dan gaan daar mee aan de gang richting directie of wethouder.

3. Prachtig dat u daarmee bezig bent. Ik ben al jaren actief in het politieke veld, maar over al die dingen die u nu vertelt, heb ik nog nooit gehoord! Verder heb ik het idee dat er veel te veel digitaal wordt gedaan terwijl veel mensen absoluut niets doen met de website van de gemeente. Die is zo ingewikkeld geworden, het zo moeilijk om daarop bestuurlijke stukken te vinden.

Ineke: Ik kan het zelf vaak ook niet vinden....

Vraagsteller gaat door: Voor u is er dus nog een zee aan werk. Maar waar wordt dit alles in de wijk gecommuniceerd buiten een website om? En welke wijken heeft u tot nu toe benaderd voor die wijkbudgetten? In het stuk wijk waar wij wonen heb ik er nog nooit van gehoord.

Ludo: Wijkbudgetten zijn hier omgedoopt tot Zeeheldendaad en dat was zeer succesvol al was dat het enige [*dat succesvol was??, red.*].

Ineke: We hebben de 48 wijken van Den Haag globaal verdeeld in Krachtwijken, Kantelwijken en Zelfredzame wijken. We kiezen bij al die experimenten steeds drie wijken uit elk van die drie categoriën. We hebben er dus maar een paar gehad. Het kan daarom heel goed zijn dat we bij u nog niet zijn geweest.

(pauze)

Presentatie Ludo Geukers

De Groene Eland is de bewonersorganisatie van het Zeeheldenkwartier. Ik ben hier al meer dan 15 jaar bij aangesloten.

Taak van de Groene Eland [dia 2]

Het doel van de Groene Eland is het uitvoeren, initiëren en/of begeleiden van activiteiten ten behoeve van belangenbehartiging voor, en participatiebevordering van de bewoners in het Zeeheldenkwartier. Het gaat dus om burgerparticipatie. Wij willen en zijn daarvoor de intermediair tussen gemeente en burgers. En dat is niet gemakkelijk.

Wat doet de Groene Eland? [dia 3]

Wat doen we daarvoor? Wij proberen de burgers zo goed mogelijk te informeren, bijvoorbeeld via het Zeeheldennieuws <<http://www.zeeheldennieuws.nl/>>, ons lokale krantje. We geven en

verzamen informatie via thema-avonden en onze jaarvergadering. We werken samen en overleggen met andere bewonersorganisaties; met gemeentelijke (beleids)ambtenaren; en met professionals die in de wijk werken en de ondernemersorganisatie in de UVO (Uitvoeringsoverleg). Af en toe geven we onze visie door in te spreken in de raad, voeren we rechtszaken tegen de gemeente ('helaas is dat nodig'), ondersteunen we burgerinitiatieven zoals straatfeesten (als doorgeefluik van geld) en we organiseren we sociale gebeurtenissen zoals het Zeeheldenfestival (een van de grootste vrijwilligersfestivals van Nederland).

Digid enquête-portaal

Wat wij heel erg belangrijk vinden, is het vertegenwoordigen van die burger uit het Zeeheldenkwartier. Maar dat is wel moeilijk, want hoe bereiken we die burger en hoe weten we zeker dat de mening die we naar voren brengen niet die is van het bestuur? Wat we heel graag willen -en dat hebben de gemeente al een paar keer gevraagd- is het opzetten van een soort enquête-portaal voor gerichte vragen aan de buurt. Dat moet via de gemeente omdat we er zeker van willen zijn dat de mensen die de vragen invullen daadwerkelijk in de buurt wonen (dus via DigID-check).

Wat hebben wij in al die tijd geleerd? [dia 4]

1. Wij staan altijd op achterstand!

De gemeente Den Haag heeft een HIT-team (Haags Initiatieven Team) ingesteld voor projectontwikkelaars. Die kunnen daar hun plannen voorleggen. Als de gemeente zo'n plan een goed idee vindt, gaat de ontwikkelaar het ontwikkelen. Daarna informeert die nog een paar burgers. Maar het plan is dan al in kannen en kruiken want er is al met de ambtenaren overlegd.

2. De gemeente heeft nooit ongelijk!

Zodra iets een politiek issue kan of schijnt te worden, heeft de gemeente altijd gelijk. De politiek zal nooit haar ongelijk toegeven. Er zit echt een weeffout in ons maatschappelijk bestel. Op een enkele uitzondering na zal een wethouder nooit zeggen: Ja, we hebben het verkloot en we gaan het nu beter doen.

3. Kruimelen kan heel vaak

Bij 'kruimelen' wordt afgeweken van het bestemmingsplan zonder dat de burger wordt geïnformeerd en ook zonder dat het ergens terug is te vinden. Meestal hoor je pas achteraf dat het zo is gegaan! Ze zeggen dan: Ja, dat hebben we vastgesteld, het is een kruimel, we veranderen (*het bestemmingsplan, red.*) weer en gaan gewoon vrolijk verder. Ze slaan de burgerparticipatie over ondanks dat die eerder al was vastgesteld.

4. Wie zijn de stakeholders?

Vaak zegt de gemeente dat ze 'de stakeholders' al hebben geïnformeerd. Maar wie zijn die stakeholders dan? Een mooi voorbeeld: schuin tegenover de Albert Heijn is het Elandplein. De gemeente meldde dat ze dat samen met 'de stakeholders' zou gaan herinrichten. De direct omwonenden werden uitgenodigd om mee te doen. Wij zeiden toen dat veel meer mensen van dat plein gebruik maken en dat er dus een groter omgevingsonderzoek nodig was. De gemeente stemde toe, maar alleen na onze bemoeienis. Overigens, de herinrichting van het plein is goed gedaan en naar ieders tevredenheid. Maar de kerk was tegen het gekozen beeld en toen hebben de ambtenaar en pleinontwerper in kwestie zonder overleg maar zelf een beeld uitgekozen...

5. Zijn de stakeholders gelijk?

Deze vind ik heel belangrijk. Ik bedoel hier met 'gelijk' niet dat alle stakeholders de beschikking moeten hebben over dezelfde informatie en dat soort zaken. Maar op de vraag: weegt het belang van een projectontwikkelaar die hier snel wat neer zet en winst maakt, op tegen dat van de 5000 mensen die er om heen wonen? Dat moeten we ons echt gaan afvragen! Die omgevingstafel

veronderstelt dat ons belang evenveel waard is. Dat is natuurlijk niet zo.

6. Pick your battle

Een aantal zaken bij de herinrichting van de Prins Hendrikstraat vonden wij niet mooi. zoals de keuze voor de lantarenpalen en dat alle bomen gekapt en vervangen moesten worden. Dat hebben we genoemd, maar we hebben ons gevecht gevoerd op een ander punt, namelijk de verbreding van het wegdek zodat de straat minder onveilig zou worden. Richt je op één belangrijk ding, dan heb je kans dat je dat bereikt. Richt je je op vier dingen, dan weet je zeker dat je niets bereikt.

7. miscommunicatie vs inhoud

Overigens: Ga het er niet over hebben dat je verkeerd bent geïnformeerd (*door de gemeente, red.*), want dan zet de gemeente daar vervolgens heel zwaar op in zodat je inhoud verloren gaat!

8. Termijnoverschrijding ten bate van de initiatiefnemer

Als iemand een plan indient en de gemeente houdt zich niet aan de wettelijke antwoordtermijn, dan is het plan in principe goedgekeurd (*NB*). Daarmee wordt volkomen voorbij gegaan aan de vraag Wie zijn de stakeholders? Als het bijvoorbeeld om het afbreken van een parkeergarage gaat -hetgeen nu in onze wijk speelt- dan zijn er meer stakeholders dan alleen de initiatiefnemer.

Wat moet geregeld worden voor de Omgevingswet? [dia 5]

1. De stakeholder-bepaling via een vastgestelde methodiek gebeuren.

Wie zijn op welk moment de stakeholders? En hoe bepalen we dat? In de Omgevingswet staat straks dat de stakeholders (bij een planwijziging) betrokken moeten worden. Maar wie zijn dat dan? Alleen de buurman of alle bewoners uit het Zeeheldenkwartier of desnoods uit de hele stad?

2. Hoe wordt de waarde van de stakeholders bepaald?

Wat is belangrijker? Of een stakeholder namens 10.000 burgers praat, of dat hij veel winst kan maken via een project? Sterker nog, kijken we ook naar wat het verlies is voor vele getroffen burgers door de winst van die ene projectontwikkelaar? In Nederland krijg je geen compensatie van zo'n projectontwikkelaar als zijn project leidt tot waardedaling van je huis. Eigenlijk vreemd!

3. Raad moet alle afwijkingen op plannen goedkeuren

Onder de Omgevingswet wordt 'kruimelen' nog veel gemakkelijker dan dat het nu al is! Daarom: afwijkingen op een vastgelegd plan moeten altijd worden goedgekeurd door de gemeenteraad en vergezeld te gaan van de visies en aanbevelingen door de stakeholders. Dus niet alleen ja of nee, maar ook met redenen omkleed. Volgens mij is dit minimaal nodig om de burgerparticipatie handen en voeten te kunnen geven in die Omgevingswet, want ik maak me daarover enorme zorgen.

(applaus)

Overzicht van Q&A en discussie aan de hand van thema-clusters:

Vertegenwoordigingsnivo

Rob: Een vertegenwoordiging van bewoners of omwonenden is zeer kwetsbaar vanwege het vele uitvoerende werk en doordat de achterban vaak verdeeld is. Overheden kunnen een organisatiebestuur snel kwijtraken door die deel te laten nemen aan een dialoogtafel of project. Mijn advies is: blijf als buurtorganisatie uit de wind en organiseer per project een platform van betrokken bewoners die namens de wijk de dialoog voeren. Kies voor een sturende, ondersteunende rol. Ludo: Dat hangt van projectinhoud af. Nu gaan we op weg naar een stadsbrede vaststelling van de Omgevingsvisie waarin ik een grote rol zie voor bewonersorganisaties. Dat geldt ook voor planwijzigingen met een grote impact voor de wijk(en). Bij projecten met kleinere impact willen we inderdaad alleen faciliterend zijn.

Henk (ook Groene Eland) noemt mini-buurtjes waarin de wijk destijds was opgedeeld. Zeer succesvol, dus de gemeente wilde toen alleen nog zaken doen met een wijkplatform. Gevolg: de hele wijk bemoeit zich nu met van alles, terwijl de bewoners uit de verschillende delen niet veel met elkaar delen. De meeste bewoners interesseert overigens alleen de eigen straat. Met de Omgevingswet willen we terug naar mini-buurtjes want dan zijn de mensen het meest betrokken.

Waardebepaling van de stakeholders en meningspeiling

Ludo: Een verdeelde achterban was er bij een plan om met wijkbudget een voetbalveldje op een pleintje in de Trompstraat te realiseren. De meeste wijkbewoners waren vóór, maar de meeste omwonenden waren tegen. Het bleek onmogelijk om de overlast met technische ingrepen te verminderen. Wij hebben toen afgewogen en besloten dat de mensen die de lasten krijgen vóórgaan op de mensen die de lusten krijgen. We namen Nimby (Not in my back yard) serieus. Met ruim 11.000 inwoners in de hele wijk zullen er altijd meningsverschillen zijn. Daarom nemen we op sommige punten ook geen standpunt in als Groene Eland. We willen ondersteuning door de gemeente bij het opzetten van enqueteportaal (met digid-check) om de steun te meten uit de wijk voor de zaken waar we ons wel voor inzetten.

Gemeenteraad als belangenafweger

Rob: De waarde van stakeholders is pas van belang zodra je er samen niet uit komt. Is het nodig een proces van te voren in te richten met een waardebepaling? Of kun je ook een open proces ingaan waarbij de belangenafweger knopen doorhakt als de partijen er niet uitkomen? Ludo: Gemeente als belangenafweger is een prima uitgangspunt, maar het moet wel transparant zijn en de weging van die stakeholderbelangen moet dan wel worden aangegeven.

Karakter Omgevingswet

Ludo: We vertellen de gemeente steeds dat er behoefte is aan speelplekken en openbare ruimte in deze versteende en dicht bebouwde wijk. Maar daarvoor is geen beleid. [Iemand suggereerde de aanleg van voetbalveldjes en zwembaden boven op supermarkt en andere grote gebouwen]. De Omgevingswet gaat uit van een meer holistische benadering; wellicht biedt dat perspectief.

Afwijkingen en rol gemeenteraad

Op 18 april deed de Raad van State uitspraak in een zaak over woningsplitsing in de Regentesse-Valkenbos <<https://denhaagfm.nl/2018/04/18/woningsplitsing-blijft-toegestaan-in-regentesse-en-valkenboskwartier/>>. Dat is een 'kruimel' zaak. De gemeente kan daar dus mee door gaan. Maar die afwijkingen doen pijn. Nu kan je nog een bezwaar indienen. Wat kun je onder de Omgevingswet doen tegen deze achterdeur? Reactie 1: Zorgen dat de gemeenteraad niet aan B&W 'delegeert' en zo dus voorkomen dat die achterdeurtjes open houdt. Reactie 2: Er is geen echt dualisme in de raad. Gemeenteraadsleden moeten anders gaan denken om ook tegen hun wethouder te kunnen opstaan. Reactie 3: Onder de Omgevingswet wordt het Omgevingsplan vastgesteld door de gemeenteraad en afwijkingen op het Omgevingsplan door het college van B&W. De raad heeft alleen een adviesrecht. Het college krijgt dus meer ruimte, maar ik vermoed dat geen enkel college tegen een meerderheid van de raad in zal gaan, en dat de raad het adviesrecht vaak zal opeisen. Reactie 4: In Friesland vertelde een gemeenteraad aan zijn college dat ze daar wat over te zeggen willen hebben. Reactie 5: Maar met sterke wethouders als destijds Norder dan is daar wel een heel sterke machtsconcentratie nodig.... Reactie 6: Het huidige achterdeurtje wordt een grote poort. Daarom moeten afwijkingen op plannen altijd worden goedgekeurd door de gemeenteraad en vergezeld te gaan van een begeleidend schrijven. Anders krijg je grote chaos waarbij burgerparticipatie geen enkele zin meer heeft.

Keuze stakeholders en procesinrichting

Een aanwezige: Als je deze gemeente zijn gang laat gaan, dan krijgen projectontwikkelaars nog meer ruimte in de stad. Hoe krijg je de burger aan de 'voorkant'? Reactie Rob: De gemeente kan

zorgen voor een proces waarin burgerparticipatie goed is geregeld. De wetgever koos voor integratie van de Crisis- en Herstelwet en voor 'daadkracht' en dus voor een constructie die achterdeurtjes laat ontstaan. De vraag moet zijn: hoe richt je met elkaar binnen de gemeente het proces in en wat spreek je met elkaar af? Een deskundige uit Schiedam herinnert er aan dat niet de gemeente maar de initiatiefnemer binnen de Omgevingswet verantwoordelijk is voor de burgerparticipatie. Reactie Rob: Het bevoegd gezag (gemeente, provincie of rijk) heeft volgens mij wel ruimte om eisen te stellen ten aanzien van de participatie richting initiatiefnemers. Maar ik wil dat nog verder uitzoeken. Reactie uit Schiedam: Formeel toetst de gemeente alleen maar. Reactie Rob: Ja, maar als je toetst dan heb je wel een gesteld kader daarvoor. Reactie Jan: Als bestuurslid van een bewonersvereniging wil ik weten of de Omgevingswet het wel of niet gemakkelijker maakt voor ons om bij de gemeente binnen te komen om een initiatief voor elkaar te krijgen. Wat is daarover geregeld en moeten we dat allemaal met de gemeente gaan uit onderhandelen? Reactie van de deskundige uit Schiedam: Het is de bedoeling van de Omgevingswet om participatie een veel betere plek te geven. Maar of alle gemeentes dat ook beter gaan doen dan nu, is de vraag. Het hangt heel erg af van hoe de gemeente insteekt. Reactie Jan: Ik vraag me af wat die wet voor zin heeft als men zich niet aan de bedoeling van de wet hoeft te houden. Reactie Ineke: Een paar weken geleden zochten ambtenaren rond de Omgevingswet contact met ons van het Actieplan Burgerparticipatie om te praten over de beste manier om die methodes (op een interactieve wijze) toe te passen in de stad. Er is nog geen beleid. Het is wel de intentie om te komen tot samenwerking. Reactie Rob: Elke entiteit van het bevoegd gezag heeft de vrijheid om eigen beleid en regeltjes te maken. Het is niet afdwingbaar omdat de Tweede Kamer niet een bepaling wilde toevoegen die de wet toetsbaar door een rechter. Als burger kun je daarop geen kwalitatieve of kwantitatieve borging krijgen, want er hangt geen norm aan de invulling.

Commissie burgerparticipatie en pseudo-wetgeving

Iemand vroeg of de Omgevingswet een onafhankelijke toetsingscommissie van burgers mbt. de uitvoering van participatie toe laat. Reactie Rob: Nee, binnen de Omgevingswet worden geen kwaliteitseisen gesteld. Daarom pleitte ik tijdens een rondetafeldiscussie in de Tweede Kamer voor het kunnen instellen van een 'commissie burgerparticipatie', een commissie van deskundigen die kwaliteit van de burgerparticipatie toetsen (kenniscentrum en toetscentrum). Het werkt net als bij de MER (Milieu Effect Rapportage). Er wordt dan een norm vastgesteld waaraan burgerparticipatie moet voldoen. Dat levert dan jurisprudentie op via de Raad van State (ook betiteld als pseudo-wetgeving) over wat acceptabel is en wat moet. Per gemeente zouden dezelfde basiskwaliteitseisen moeten gelden. Reactie Marike: Zou de VNG (Vereniging Nederlandse Gemeenten) geen modelverordening kunnen opstellen die als voorbeeld kan dienen voor gemeentes? Reactie Rob: VNG, IPO (Inter Provinciaal Overleg) en de ministeries willen hier niets van weten. Ze zijn er bang voor omdat ze niet goed weten hoe ze met die pseudo-wetgeving om moeten gaan, Reactie Clara: Waarom dan? Je zou zeggen dat jurisprudentie alles alleen maar scherper en gemakkelijker maakt. Reactie Rob: Ik snap het niet echt. Ik zie alleen een grote terughoudendheid bij ministeries om informele dingen op papier te zetten voor de buitenwacht. En ook zou pseudo-wetgeving tot allerlei ongewenste juridische zaken kunnen leiden.

Kortere bezwaartermijn en de politiek

Helene: De Omgevingswet is eigenlijk een bezuinigingsmaatregel. Het gaat om ontschotten en versnellen. De bezwaartermijn wordt teruggebracht van 8 of 6 naar 2 weken [*De tijd tussen publicatie en verlopen van termijn kan nog korter zijn ! Meer info over bezwaartermijnen in het document Achtergrondinformatie op de website – red.*]. Reactie: Je mag niet meer met vakantie... (gelach). Een ander in de zaal: Mijn impressie is dat deze wet niet de situatie voor de burger verbetert. De termijnen worden ingekort, de raad kan redelijk opzij worden gezet en in wezen kan de kwaliteit van de invulling van burgerparticipatie niet getoetst worden. Ik wordt hier helemaal niet vrolijk van. Reactie Helene: Daarom moeten we die burgerparticipatie toch echt goed met elkaar formuleren. En inzetten op een gekozen burgerjury met toegang tot kennis en financiële

ondersteuning. We hebben dit stadsbreed opgezet omdat we vinden dat we hierin met stedelijke initiatieven en bewonersorganisaties gezamenlijk moeten optrekken. Andere reactie: Eind mei wordt de Binckhorst pilot besproken in de raad [red.: *de Commissie Ruimte behandelt op 31 mei (avond) de zienswijze Binckhorst en doet ook de inhoudelijke behandeling als daar nog tijd voor is* <[https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/6403545/1/Termijnplanning Algemene Raadscommissies van 25 en 26 april 2018](https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/6403545/1/Termijnplanning%20Algemene%20Raadscommissies%20van%2025%20en%2026%20april%202018)>]. De documenten zoeken kan hier via het RIS-nummer: <<https://denhaag.raadsinformatie.nl/>>]. Spreken jullie daar in? Reactie Helene: In februari was hier een verkiezingsdebat met veel politici. Ze zeiden dat ze naar de avond van het ABC-tje zouden komen omdat ze weinig of niets van de Omgevingswet afweten, laat staan van de verhouding raad-college. Maar we hebben ze hier niet gezien. Misschien wel op de 25e?

Burgerjury en wijkorganisaties

Rob: We zien vaak dezelfde mensen op bijeenkomsten. Daarom presenteren we dat model van de burgerjury. Via een aselechte steekproef trek je dan weer een heel andere groep mensen aan. Reactie aanwezige: Dat sluit aan bij wat eerder is gezegd over die mini-buurtjes van een paar straten bij elkaar en dat je daarmee een redelijke vertegenwoordiging creëert voor zo'n wijk. Reactie Ineke: Bij onze stedelijke chatsessies hebben we steeds ad-random door burgerzaken steekproeven laten trekken. Die groep mensen hebben we aangeschreven en gevraagd om mee te doen. Rond de wijkprogramma's in stadsdeel Scheveningen is dit ook gebeurd. Reactie ander: Toch moet je de bekende clubs, zoals bewonersorganisaties niet overslaan. Zij houden algemene ledenvergaderingen en informeren hun achterban via websites en wijkblaadjes. Als de gemeente die buitensluit en alleen anderen kiest als burgervertegenwoordigers, dan is ze verkeerd bezig. Mijn motto: wijkorganisaties zijn democratischer dan de wethouder want die laatste kan maar 1 x per vier jaar worden afgezet. Rob: Wij gaan uit van zowel wijkorganisaties als burgerplatform aan de dialoogtafel. Er is niet alleen vers 'bloed' nodig, maar ook verse tegenstand, tegenstand die motiveert tot goede discussie. Ludo: een of twee jaar kwam een boek uit over democratie en loting. Dat gaat over die burgerjury van jou. De leden ervan worden geloot, krijgen kennis en moeten dan over een onderwerp beslissen. Prima, maar ze moeten niet anoniem zijn en we moeten kunnen controleren hoeveel mensen zijn aangeschreven. Reactie Ineke: Daarom experimenteren we in diverse wijken met verschillende vertegenwoordigende modellen, zoals loten voor een wijkraad, of kiezen voor een wijkraad. In elke wijk wordt een ander model uitgetoet.

Verschillen per gemeente voor burgerparticipatie

Deskundige uit Schiedam: De Omgevingswet gaat uit van maatwerk per gemeente. Het is bedoeld lokale verschillen mogelijk te maken op basis van verschillen in de samenstelling van de lokale bevolking. Het leidt niet tot een eenheidsorst. In Rotterdam zal het anders worden dan in Den Haag. Reactie Ludo: Is het zinvol om per gemeente andere wetten te hebben? Veel gemeentes groeien richting 100.000 plus inwoners. Waarom zouden die verschillen er dan moeten zijn? Reactie uit de zaal: Waarom zouden de gemeente Den Haag niet een andere vorm van participatie mogen hebben dan die van Rotterdam? Dat zou bijvoorbeeld de uitkomst kunnen zijn van een gemeenteraadsverkiezing. Reactie Rob: Ik ben het dat variatie mogelijk moet zijn, maar er moet ook wel een kwalitatieve bodem zijn. Anders zou een gemeente kunnen bepalen dat ze helemaal niet aan participatie doet.

Aanbevelingen doen

Aan het eind van de avond stelt iemand voor dat we samen proberen om een toetsingskader voor Den Haag op te zetten. Helene haakt hierop in: Ja, en laten we hier beginnen. Bijvoorbeeld op de laatste avond uit de reeks, volgende week, waarvoor ook beleidmakers en de nieuwe raadsleden zijn uitgenodigd. En kijken of we hen advies kunnen meegeven naar aanleiding van deze vier avonden. Vervolgens sluit zij de avond, bedankt de sprekers en nodigt uit voor een borrel in Grand Cafe Victoria.

///